

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXII/1—2

БЕОГРАД
1976

служи овај тип људи, па су преко језика аутомеханичара и осталих професија дошли до дечјег говора. Желели су тиме да укажу на богатство речи и израза којима овакви специјализовани говори обогаћују стандардни језик.

Мислим да се умногоме можемо користити овим искуствима француске телевизије. Није нам незанимљиво ни питање коме је француска телевизија поклонила доста пажње у серији *Francophoniquement votres*, а то је значај и улога француског језика у срединама у којима је он само административан, државни, али с великим културним утицајем. Ово питање могло би нас заинтересовати јер има средина у којима се српскохрватски језик говори, употребљава или само чује, али није матерњи језик, а исто тако могло би се говорити о улози нашег језика у ванјугословенским срединама где се у једном друштву с потпуно страном језичком структуром путем лектората оспособљава изванредан број људи да га разуме, говори, служи се њим. Ту је наш језик посредник између двају језика и култура, преносилац културних тековина и о тој његовој функцији вредело би говорити.

Париз, јуни 75. г.

Драјана Мршевић-Раговић

О УТИЦАЈУ РАДИЈА, ТЕЛЕВИЗИЈЕ И ДРУГИХ НОВИНАРСКИХ СЛУЖБИ НА ЈЕЗИЧКУ КУЛТУРУ

Утицај новинара, њихових служби и гласила на језичку културу биће изванредно велики био он пожељног или непожељног правца. Ако говоримо само о пожељном утицају, треба истаћи да његова делотворност може бити различита, а смишљене мере неговања језика и старања о њему могу је појачати. Она ће, на пример, бити већа ако се и образованом и мање образованом слушаоцу и читаоцу улије поверење према висини језичке и изражајне културе у новинарским установама, ако он буде осећао да је каквоћа језичког израза једна од њихових сталних и важних брига; онда ће он не само пасивно, „потрошачки“ подлегати утицају новинарске речи, него ће је и свесно пратити и уважавати као мерило доброг израза и доброг језика. А томе поверењу и домету утицаја добрих примера новинарског језика сметаће не само стварне језичке грешке, него и оне чисто радне и техничке — као што су коректорске и слагачке грешке у новинама или невешто читање пред микрофоном (како у погледу дикције, тако и у погледу тачности читања, нпр. кад се прочита „у Киншанси“ уместо „у Киншаси“).

С обзиром на изузетан, у много чему одсудан утицај новинарског израза на општу језичку културу, сва нормативна филологија

(поготово наш часопис) мораће стално посвећивати пажњу различитим странама и видовима тога утицаја, а овде ћемо се ограничити на краће напомене о неким одређенијим питањима.

Утицај радија и телевизије на изговорну норму. Оснивање Комисије за српскохрватски језик у Радио-телевизији Београд (в. Наш језик XXI, стр. 196—197) било је међу филолозима побудило наде да то неће значити само једну комисију више, него да то сведочи о решености ове новинарске куће да да озбиљан допринос неговању и подизању језичке културе и да у којечему измени дотадашњи однос према њој. Понешто се и предузело, али то су тек почетни скромни кораци у остваривању једног изузетно важног програма, којему на путу стоји и стање наше језичке норме и нормативне филологије, и стање језичке културе у професионалном кадру новинарских установа, и небрига према језичкој култури и норми у нашем друштву уопште, а посебно међу новинарима — па и међу филолошким радницима.

Управо би пресудан могао бити утицај радија и телевизије на изговорну норму, на ширење и одржавање свести о томе шта је нормалан и правилан изговор, а шта одступање од њега — покрајинско, народско, дијалекатско, жаргонско. Некад је у развијенијим културама ту улогу имало позориште, али је то било у уском кругу, док реч са таласа радија и телевизије допире и у најзабаченије село. Велика је и непроцењива заслуга у првом реду радија што је свест о томе какав је изговор правилан и књижеван продрла на широке просторе; чак и они слушаоци који то сазнање нису у стању да претворе у властиту изговорну навику стичу макар пасивну представу о изговорној норми и умеју разликовати исправан изговор од неисправног. То се постигло смишљеним неговањем говорне културе и пажљивим одбором спикера, и у томе је велика заслуга одговарајуће службе у Радио-Београду. Домет тога није се ограничио само на слушаоце ове радио-станице, него је брига о говорној култури под утицајем београдског центра добила већи значај и у настојањима млађих радио-станица, нпр. новосадске и титоградске.

На жалост, у време кад је моћ и утицај радија и телевизије пресудно порастао, кад је транзистор доспео тако рећи у сваку сеоску кућу а и кад је телевизор постао уобичајена појава, дошло је до промена које су окрњиле и у знатној мери угрозиле ту мисију радија и телевизије. Наиме, професионални спикери су доста потиснути испред микрофона, који су доспели у руке људима за чији су избор друга мерила била пресуднија него говорна култура. Томе воде делом закони професије, професионално разумљива тежња новинара да се без посредника обраћају слушаоцима и гледаоцима, а делом и други разлози који чине привлачним микрофон и место на телевизијском екрану; али је у сваком случају чињеница

да је тиме смањена могућност позитивног утицаја радија и телевизије на говорну културу народа. Док су професионални спикери по правилу коректно владали српскохрватском књижевном артикулацијом, знатан број новинара чији глас слушамо на радију и телевизији ни издалека не испуњава тај захтев, који би морао бити услов за уступање микрофона професионалном представнику новинарских кућа. У то се није тешко уверити слушањем емисија, а до таквог закључка дошло се и испитивањем изговора већег броја новинара које је извршено у Институту за експерименталну фонетику и патологију говора.

Ова испитивања показала су, међутим, да у новинарском кадру београдског радија и телевизије има доста људи који добро или мање-више добро владају књижевном артикулацијом, а неки од њих у томе достижу и врсне спикере. Према томе ће будући утицај радија и телевизије на говорну културу зависити од тога да ли ће се поћи на одбир људи којима ће се уступати микрофон, у крајњој линији од тога колико ће у новинарским кућама доћи до изражаја свест о важности ове културне мисије.

Правилан изговор африката ђ/џ, ђ/ж и грувих гласова. За говорну културу најштетнија појава која се запажа у изговорној пракси РТБ јесте мешање *ђ* и *џ*, *ђ* и *џ*. Осећање за ове разлике већ је и у Србији угрожено, све је више рецимо у Београду деце која запитују које слово треба написати („високо“ или „ниско“, „тврдо“ или „меко“) — али тим је важније подржавати и освежавати свест о овим гласовима као о посебним фонемама. Значај овога истиче не толико из затирања извесног броја разлика међу речима (као *куће-куче*, *сјаваћица-сјавачица*) — него из потребе да се не ствара раскорак између говора и правописа. Наиме, може се узети као сигурно да разлика између ових африката неће у догледно време нестати у писму и правопису. Према томе, ако се допринесе гашењу осећања за ту разлику, оптеретиће се школство, истим невољама које су присутне у БиХ и Хрватској, и окрњиће се просветитељски значај једноставности нашег вуковског правописа; овакав развој отежао би рад и одговарајућих служби у издавању новина.

Појављује се опасност да се, због учесталости одговарајућих примера, помути представа о нормалном књижевном *р*, нарочито у необразованијим срединама, где се пракса радија и телевизије може схватити као помодни узор. Могло би се доћи до појаве сличне оној која је распрострањена код певача, где се раширила представа да је меки, медитерански изговор гласа *л* модернији и прикладнији него нормални штокавски изговор.

Не само за изговор *р* него и за мешање африката — не треба се заваравати могућностима довољног поправљања изговора

оних радника РТБ који не владају стандардним изговором тих гласова; једини је лек одбир спикера и новинара, јер приучено разликовање по правилу није довољно изразито, него подрива језичко осећање за наш сугласнички систем.

Мера у употреби страних речи и старање о доброј реченици. Важна је културна тековина данашњег света постојање интернационалне, готово свејезичке терминологије за многе појмове, и присуство те терминологије код нас доприноси свестранијим могућностима нашег језика. Али ту је нужна мера, а ми се већ једва присећамо да се уместо „имао је шансу“ може рећи *имао је прилику*, или уместо „какве су му шансе“ — *какви су му изгледи*. Овом питању посвећен је посебан прилог у овој рубрици (чланак М. Тешиха), а овде истакнимо да је — заједно са старањем о исправној и умереној употреби туђица — потребна и стална брига о реченици, борба против овештале, сухе фразе, против укалупљеног говора, против тешке, гломазне реченице. Насупрот честим уопштеним оценама, може се рећи да већина новинара има у томе доста успеха; стиче се понекад утисак да је лакше наћи лошу реченицу у текстовима лингвиста него новинара. За успех у овим настојањима потребна је стална ауторска пажња у том правцу, јер овде не треба очекивати много од лектора и језичких редактора. Наиме, овде поправке најчешће изискују прераду реченице, чиме се донекле утиче и на садржај и стил онога што је речено, што ограничава права лектора. Аутор, међутим, може оценити где је допустиво и извесно померање значења у интересу срећнијег и побољенијег израза.

За културу употребе страних речи од значаја је и сама професионална терминологија новинарских кућа, нарочито телевизије, јер продире у свакодневни жаргон, слично као спортска или возачка („отишао је у аут“, „до даске“ и сл.). Телевизија је, на пример, добро нашла и применила реч *водиљел*, али није учинила велику услугу језичкој култури увозом речи „шоу“ (за разне врсте приредаба), која је прави инвалид у нашем језичком систему (без множине, практично неспособна и за косе падеже једнине, неспособна за изведенице).

Ијекавица у београдским јасилима. Београдски новинарски радници тешко ће међу својим суграђанима — лингвистима наћи разумевања за основно начелно питање: зашто је потребно да се онима који говоре или пишу ијекавски, нпр. функционери из других наших република, стављају у уста екавизирани текстови њихових говора и излагања — кад сви знамо да они тако не говоре; наравно, ово се односи и на обрнуту појаву у другим републикама. — Остављајући то по страни, истакнимо бар да би оно ијекавице што прође кроз та цедила морало бити исправно

написано односно прочитано, да не сме бити полуијекавско — да и не говоримо о некњижевно написаним и лажним ијекавизмима („захтјевали“, „намјетнут“). Овакве грешке остављају утисак небриге и подривају поверење у језичку културу новинарских служби; томе поверењу неће допринети ни нетачно употребљени дијалектизми (нпр. у хумористичкој емисији црногоризам *занао* у значењу „јер“, иако он значи нешто сасвим друго: „доиста, збиља“).

Преводилачке грешке. Опет једно питање везано за поверење у професионалну способност одговарајућих сарадника: грешке и неприкладна решења у филмским преводима (на телевизији, а није боље ни у биоскопима). Ако преводилац каже да је неко око шерифа Меклауда „направио Косово“, или некој личности у енглеској драми стави у уста израз „не исправљај криву Дрину“ — гледалац осећа да је то неприкладно; ипак су *Косово* или *крива Дрина* (или трећи пример: „Јово наново“) нешто сувише домаће, нешто што није за извоз у друге језичке средине и контексте. Доста су честе просто основачке грешке нпр. у преводима руских филмова (рецимо у серији *Како се калио челик* реченица „прошу прогласоватъ“ преведена је са „молим гласније“ уместо „молим да се гласа“), а велики је број људи који то уоче. Наноси се тако неправда и добрим преводиоцима, јер се утисак о ниском нивоу превођења преноси и на њих.

Власитија имена у јавним гласилима. За нека новинарска несналажења у облицима и промени домаћих личних имена филолози једва да имају право да приговарају, јер ту има још подоста нерашчишћенога и спорнога. За илустрацију поменимо да се на прошлогодишњим јубиларним скуповима посвећеним Даничићу у рефератима филолога име овога пионира наше науке о језику могло чути у облику и *Ђуро* и *Ђура*, генитив такође *Ђура* и *Ђуре*. Нарочито постаје актуелно и спорно питање је ли већ време да се призна као књижевна промена *Силоле-Силолејша*, *Силолејшов* и сл., па ће бити потребно да „Наш језик“ објави и мало дискусије о тим типовима имена (у овој свесци није остало довољно простора за то).

За радио и телевизију од посебног је значаја акценат презимена. Питању акценатског двојства у презименима типа *Гдљубовић-Голубовић* посвећен је знатан простор у св. трећој прошле књиге *Нашег језика*, а неки начелни закључци могу се применити и на тип *Пёровић-Пёровић* (в. нпр. стр. 182. и 185. у ХХI књизи НЈ).

За страна властита имена новинари су у посебно тешкој ситуацији, јер се сусрећу с мноштвом имена из различитих језика. Многа лична имена наиђу и прођу, не остављајући трага у нашем језику и, према томе, не утичући битније на језичку културу. Али таква нису знатнија географска имена, која остају

трајно актуелна, а и многа имена појединих личности остају дуго или и трајно упамћена, што значи и битна за нашу језичку свест и језичке системе. — Први је захтев да се новинар према властитим именима мора односити с пажњом; ако, међутим, име једног од најистакнутијих светских боксера, у емисијама истог дана, чујемо час као *Горсџиков* (исправно), час као „*Горсџаков*“, чак и „*Горшџаков*“ — то је и језичка и професионална новинарска грешка, а свакако и сведочанство недовољне пажње.

Да би избегли теже грешке, новинарски радници се понекад обраћају сународницима личности коју помињу, да чују изговор имена и онда да га по слуху транскрибују. И то је боље од произвољности — али сасвим недовољно, а за поједине језике може одвести далеко од исправног система; таквим „методом прислушкивања“ могли бисмо доћи до облика „*Пунџесџхак*“ уместо *Бундесџај*, „*Ламаносаф*“ уместо *Ломоносов* и сл. Ако се такве грешке могу разумети за имена из далеких, „егзотичних“ језика, не могу за имена чија је транскрипција обрађена у Правопису. Тамо су (пored класичних — грчког и латинског) обухваћени језици француски, талијански, енглески, немачки, мађарски, шпански, руски, пољски, чешки, словачки, македонски, бугарски. То су, разуме се, сажета правила, и у њима има којегчега недореченог, па и подложног дискусији (в. и у овој свесци, стр. 79), али се велики број језичких грешака које уочавамо у новинарској речи могао избећи да се на те правописне норме обратила потребна пажња. — Недовољност правописних одредби долази много више до изражаја у томе што су изван њих остали поједини језици који стичу велики значај у свету, а тиме и транскрипција њихових имена постаје важна потреба наше језичке културе. Наш часопис ће настојати да да прилог отклањању те празнине, а понешто се већ и урадило.

Арапска имена и правила њихове транскрипције била су, наиме, главна нормативна тема прошле свеске *Нашег језика* (НЈ XXI, св. 4—5, стр. 240—267). С обзиром на посебне тешкоће транскрипције арабизама, као и на чињеницу да је новинарска пракса већ нанела (и даље наноси, нпр. „*краљ Калег*“ уместо *Халил*) озбиљну штету нашој језичкој култури — подривајући и нарушавајући наслеђену системску правилност у прилагођавању арабизама нашем језику — овом питању и даље се мора посвећивати доста пажње у нашој нормативистици.

Португалски језик такође нагло стиче све већи значај, а с тим и питања транскрипције речи тога језика. Није ту само Португалија и највећа латинскоамеричка земља — Бразил, него и Ангола и Мозамбик, одакле нам такође долазе имена у португалском језичком облику. Зато питањима транскрипције имена са овог језичког подручја треба посветити ширу анализу. — Засад

напоменимо само толико да ће у двојству које се већ испољило бити боље да се задржи транскрипција ближа писму (која је код нас већ стекла извесну традицију): *Соарес*, *Санџос*, *Косџа* — него она која иде више за слухом (тј. позиционим изменама португалских гласова): *Соареш*, *Санџуш*, *Кошџа* итд.

Могућности сарадње новинара и стручњака за језичку норму. Понекад се питање нормативног старања о новинарском језику сувише упрошћава и мисли се да је довољно ако се запосли довољан број лектора, па ће и језик јавних гласила бити какав треба. Систематска лекторска служба, мимо које не би прошао ниједан текст који ће се објавити или прочитати, свакако је први услов за успешно старање о језику у јавним гласилима. Али то ни издалека не зајамчује успех у том старању, и било би штетно преценити могућности лектуре. Треба, пре свега, одређено признати да је веома мали постотак дипломираних студената српскохрватског језика довољно оспособљених да се успешно прихвате тешког и одговорног лекторског посла. Зато је нужан како опрез у ангажовању лектора, тако и стално настојање да они и даље усрдно прате нормативистику, разраду језичких норми. То је у извесном смислу струка у струци, где је стварно стручан само онај ко се интензивно бави том облашћу, и то под условом да није упао у погрешне оријентације.

Те погрешне оријентације најчешће се испољавају у два прекорачења стварних овлашћења и права у нормирању језика. С једне стране, то су појаве самовољног језичког реформаторства, олако прекрајање онога што је својствено нормалном језику и изразу усвојеном у нашој култури. Не би таквим новотаријама никад требало отворити врата пре него што се подвргну пажљивој стручној оцени, разматрању, дискусији — што не може заменити никакво консултовање појединца (поготово не телефоном), ма какав он био стручњак за језичку норму. А тога се нису придржавале новинарске службе уводећи ликове „Скојје“, „Биџола“ или механички уједначајући наглашавање македонских и словеначких имена; тога се не придржавају ни даље, допуштајући да у језику јавних гласила буде присутан облик „*философија*“ или такве неприродне конструкције као „*индијски премијер је рекла*...“

Друго је застрањење крутост и ускогрудост у допуштању језичког дублетизма, тежња да се језик гласила потпуно уједначи, у ствари — да се прилагоди језичком осећању и опредељењу уске матичне средине гласила. У ономе што је нашом важећом нормом признато као равноправно нема места за лекторску црвену оловку, и није никаква пожељна одлика језика једног гласила ако је потпуно уједначен, унифициран, ако се у њему не испољавају разноликости и жива кретања својствена нашем изразу.

Шта се онда може учинити? — Готово ништа ако се битно не измени однос према језику и језичкој култури у новинарским кућама, а то значи ако не буде пажње према језику, уважавања писаних и неписаних правила књижевног језика и свести о недопустивости самовоље и произвољности, о нужности изражајне дисциплине. За кога се у Правопису дају правила о транскрипцији туђих имена ако се мимо њих и мимо општег културног обичаја име руског научника штампа (у стотинама хиљада примерака) у облику „*Караљов*“ ум. *Корољов*, чиме се прави иста грешка као кад би се написало „*Караљенка*“, „*Талстој*“, „*Ањегин*“, „*Абломав*“ итд.?

Од тога односа зависи и колико филолози могу помоћи новинарима да њихов пресудни утицај на језик добија карактер једне културне мисије а не стихије од које се мора бранити језик, као што се покушава штитити човекова животна средина од индустријског тровања и уништавања. Делотворна помоћ захтева доста рада, а није велики подстицај да се он уложи ако се стављамо пред свршен чин, нпр. кад одавно познато географско име *Цејлон* одједном нестане са новинских стубаца, преласком на искључиву употребу званичног изворног имена „*Сри Ланка*“ (накнадном корекцијом: *Шри Ланка*, а ових дана се, опет у двојству, јавила и „*Камјучија*“ или „*Камјуђија*“ уместо *Камбоџе*) — а да претходно стручњаци нису имали прилике да пажљиво размотре разлоге за ту новину и против ње; треба ли сутра да очекујемо и „*Дуи Хуа*“ уместо *Кина*, или „*Норје*“ уместо *Норвешка*, или „*Лижбоа*“ уместо *Лисабон*?

И одређеније: и могући прилог часописа „Наш језик“ настојањима да се унапреди језик јавних гласила зависи од тога односа, пре свега од тога да ли ће не само језички лектори и коректори него и широки кругови новинара пратити оно што се расправља у нашем часопису око питања језичке норме и културе.

Мићар Пешикан

ПИТАЊА И ОДГОВОРИ

Индивидуалне речи. Наши велики описни речници (Речник САНУ и Речник Матице српске) имају извештан фонд речи које су оцењене као индивидуалне творевине писца. Такве речи су и уношене у речник са ознаком „индив.“ Испрва се та скраћеница доста употребљавала а касније све опрезније и ређе, јер се показало да све оно што је изгледало оправдано означити као „индив.“ и не мора да буде индивидуална творевина писца. Упоређење са богатијом грађом заиста сведочи да има писаца који су склони